

Sara Lidman: Den ohoörsamme

Talare

Sara Lidman
Författare

Omständigheter

Vietnamkriget präglade mycket av den svenska debatten mellan 1965 och 1975. Långsamt svaögde den allmänna opinionen från USA-vaönlighet till ett sä gott som oreserverat stöd till Nordvietnam och FNL, den sydvietnamesiska befrielsefronten. Orsaken var inte minst ett ihärdigt opinionsarbete, dels av ungdomar i solidaritetsrörelsen De förenade FNL-grupperna (DFFG), dels av författare som tidigt tog ställning: Jan Myrdal, Göran Sonnevi, Peter Weiss, Folke Isaksson och andra. I Vietnamfrågan kunde faktiskt författare återinträda i den gamla rollen, från 1800-tal och tidigt 1900-tal, som nationens samvete.

Bland de mest verksamma var Sara Lidman. Hennes samtidigt kunskapsrika och känsloladdade mötestal, debattartiklar och resereportage gjorde det möjligt för många att skärskåda Vietnamkriget från ett vietnamesiskt, icke västerländskt perspektiv. Det tal med den mångtydiga titeln Den ohoörsamme som hör följer läste Sara Lidman upp på flera Vietnammöten hösten 1967 och vintern 1968. Det hölls alltså under en period när de flesta svenskar ännu var avvisande till att stödjä vietnamesernas motståndskamp, och detta präglar uppläggningsen av talet, som snarast kan ses som ett anklagelse tal mot svensk ljumhet och okunnighet inför Vietnamkriget. Hon börjar med att anknyta till svensk vardag med melodiradio – en amerikansk schlagersuccé – men också till ett nyhetstelegram om en vietnamesisk bonde som offrar livet i ett attentat. Så försöker hon gripa in och hejda bonden innan han läter dynamiten explodera. Textens »vi« får anföras en mångd argument som ska övertyga honom om hur dumt och utsiktslöst attentatet, och för övrigt hela kriget, är. Men dessa argument blir samtidigt en infam bild av den svenska opinionen vid denna tid, avvaktande, förnumstig och naiv inför konfliktens innebörd. Antitesen mellan svensk och vietnamesisk syn på kriget och personifikationen av den svenska opinionen och det vietnamesiska folket är alltså talets grundläggande retoriska grepp. Personifikationen tilläuter dessutom att talet like ett resonemang blir en berättelse med kronologiskt förlopp. Även om vi vet hur det ska sluta, utnyttjar Sara Lidman fördröjningen – vietnamesen som hejdas vid fångelseporten – för att höja intensiteten. Bonden svarar inte på svenskarnas invändningar och argument. Det förstärker talets antitetiska karaktär och understryker ytterligare den svenska okunskapen. Hade bonden svarat skulle det ha blivit en historia om hans och hans folks lidande som svenskarna inte kunde tro var sann eller möjlig. Där för handlar han i stället.

Vi har alltså att göra med ett mycket konstfullt tal. Till formen påminner det nog närmast om en läggkyrklig eller frikyrklig predikan. Nyhetstelegrammet svarar dispositionsmässigt mot predikans inledande bibeltext. Det uttolkas och får sin mening i den efterföljande utläggningen. Den långt drivna personifikationen, kontrasten mellan vardagsliv och de avgörande frågorna, det direkta lyssnartilltalet samt kravet på personligt ställningstagande är andra predikodrag. Sara Lidman måste ha mött dem många gånger under sin uppväxt i en starkt religiös omgivning.

Med FNL-rörelsen i slutet av sextioalet, och med miljörorelse och kvinnörelse under nästa årtionde, kom den politiska kulturen delvis att förändras i Sverige. Det politiska meningsutbytet försköts i viss mån från sammanträdesrum och föreningsmöten till gator, torg och massmedier. Medborgarnas politiska aktiviteter förflyttades från politiska partier till enfrågeorganisationer och aktionsgrupper. Det krävde också en annan politisk talarstil: mer agitatorisk och utspelsartad, men ofta också mer faktarik och expertmässig – Vietnamrörelsens styrka var att den visste så mycket mer om kriget än den svenske genomsnittspolitikern.

Sara Lidmans talekonst är dock inte representativ för detta nya sätt att hålla politiska tal. Inte heller kan hon sägas företa den kvinnliga talarstil som började märkas i Sverige efter 1970 och som kännetecknades av ett mer vardagsnära stilla ge. Hon blev från barndomen förtrogen med tre skilda språkarter: säpråglad västerbottnisk dialekt för arbete, vardag och kärlek, skriftnära rikssvenska för viktigare offentliga sammanhang, och ett religiöst, bibliskt språk för de stora, existentiella frågorna. I sina romaner läter hon dem brytas mot varandra i stor litteratur. De utgör också grunden för hennes talekonst. Där för är hon en talare med en alldeles egen röst.

Det var Nancy Sinatra som sjöng sin hit 'These Boots are Made for Walkin'.
Klockan är en minut i sex den 31 augusti 1967. Vi får senaste nytt. Först ett

telegram:

EN FNL-SOLDAT SPRANGDE TIDIGT PÅ ONSDAGSMORNINGEN PORTEN TILL DET STRANGT BEVAKADE PROVINSFÄNGELSET I QUANG NGAI 540 KM NORDÖST OM SAIGON I LUFTEN GENOM ATT DETONERA EN BOMB SOM HAN BAR PÅ. SOLDATEN DÖDADES VID EXPLOSIONEN MEN HANS HANDLING GJORDE DET MÖJLIGT FÖR ETT GERILLAFÖRBAND ATT BEFRIA ÖVER TUSEN FÄNGAR. En timme innan de första planen ska lyfta mot de reguljära målen i Hanoi och Mekongdeltat, två timmar innan vi ska börja jobbet i Bollmora eller Gröndal, kommer han smygande genom vårt sovrum, den unge terroristen, förklädd till bonde, med ett gungande bambuok över axeln och korgarna med ris, cassava-rot, te, sytråd, kanske en tval, och knyten från mormor och grannens dotter. Tänker han försöka muta vakten att smuggla in en grillad kyckling åt brodern som han nog har därinne i fängelset Quang Ngai? Och alla vet att bönder i Vietnam vet ingenting om politik eller militära talesätt, de bara sitter emellan de verkliga fienderna. När vakten ropar halt kan ynglingen därför vagga vidare, klädd i bondens hela oförstånd ända fram till porten. Där ett par steg grips vi av paniskt medlidande med den stackars vietnamesen, som kanske trots allt är en bonde förklädd till terrorist. Vi måste hejda honom. Han får inte gå dit. När han just ska blotta dynamiten, som han haft gömd under kycklingen i den främre korgen, drar vi honom tillbaka, som en filmremsa, tvingar vi honom att åter och åter ha några steg kvar till porten, försöker vi få honom på andra tankar.

Vi säger honom att våld inte lönar sig. Han är ju så ung – kan han inte pröva andra utvägar? Kan han inte tänka på sina föräldrar? Och han svarar inte att fransmännen halshög hans far och våldtog hans mor. Vi ber honom inse att den koloniala epoken är slut – inte bara i Vietnam utan också i vårt tänkande. USA har inte kommit för att kolonisera honom.

Och han berättar inte om sin tid som vägarbetare åt USA – eldarna som sopade undan hyddor och människor i mitten på 50-talet för att ge plats åt USA:s flygfält, som kallades vägar medan de byggdes.

Och vi säger att dessa flygfält var strategiskt nödvändiga enligt dominoteorin, som var allmänt accepterad till långt in på 60-talet. Nu när också USA har insett att denna teori var ett tragiskt felslut måste han försöka övervinna sitt

patologiska hat.

Och han svarar inte att bombplanen fortsätter att lyfta från de strategiska vägarna trots att dominoteorin är ute.

Vi säger att det är beklagligt att så många människor måste flyttas för att ge plats åt flygfälten. Men de husvillor bereddes väl bostad på annat sätt, genom myndigheternas försorg.

Och vietnamesen säger inte att de utbrända verkligen fick plats i de strategiska byarna där de räknades in som boskap om kvällen. Han ska inte komma undan med dessa gamla misstag. Som om inte vi skulle veta att både de strategiska byarna och deras efterföljare »det nya livets byar« var totala misslyckanden. Att USA ännu inte funnit en formel för pacifiering av landsbygden – det där är ju saker som han inte behöver upplysa oss om, det är ju truismer. Men han kan väl ändå inte förneka att USA har skapat många arbetstillfällen. De vanliga vietnameserna – som inte nödvändigt behöver vara quislingar, de kan ju vara skeptiska även om de är arbetsvilliga – de får väl ändå betalt för de så kallade vägarbetena. Även om dessa transportleder inte precis är avpassade för oxvagnar. Efter kriget kommer vägarna att få den största betydelse för industrin. De amerikanska ledarna för den asiatiska utvecklingsbanken är beredda att satsa så mycket pengar i Sydostasien att hela Marshallhjälpen i jämförelse ska te sig som småpotatis – eller jordnötter som dom säger över there.

Och mannen under bambuaket frågar inte varför den utvecklingsbank som de amerikanska ledarna startat i USA inte medfört att de 30 miljoner som är fattiga där kan få ett måltid småpotatis eller jordnötter per dag och en köttbit därtill. Vi säger att Mr Johnson själv har sagt att det är en skam för USA att var tjugonde amerikan går hungrig till sängs. Så pass klarsynt är han ändå, även om han har rykte om sig att vara en idiot på många andra sätt. Och vår förklädda bonde säger inte att klarsynta talesätt i Vita Huset har sitt värde. Vi säger att bortsett från vad Vita Huset säger om saken så är fattigdomen alla folks värsta fiende. Och industrins rationaliseringar gör det nödvändigt att friställa arbetskraft. I västerlandet vet vi vad det vill säga att bli friställd. En okvalificerad vietnames borde inte fnysa åt de riskvilliga företag som är beredda att skapa arbetstillfällen åt honom.

Och han säger inte att han och hans bror och en massa kompisar han känner

själva har idéer om fabriker och grejer dom vill göra.

Och varifrån ska dom få det tekniska kunnandet?!

Och han säger inte att dom uppfann en mängd saker under kriget mot fransmännen och att dom fortsätter att förbättra sina redskap.

Ska dom uppfinna hjulet ...

Och han svarar inte att om västerlandet dödar alla som idag kan transportera förnödenheter på en cykel, så kommer något barn att upptäcka hjulet igen i Vietnam.

Men varför sätta sig i den situationen att behöva uppfinna hjulet – när datamaskinen finns inom räckhåll? Denna motvilja mot främmande inflytande är skadlig.

Och han svarar inte att USA dagligen varnar honom för främmande ideologier.

Han tänker då på revolutionen fastän han inte säger det. Men revolutionen behövs ju inte! Om han bara vill ta emot det riskvilliga kapitalet och den pacificering som kan göra hans land investeringsvänligt.

Inget svar. Han tänker gå dit. Han tänker faktiskt göra det. Vi drar honom tillbaka. Vi skulle vilja ruska honom ... om inte ... Vi säger så lugnt vi kan att vi helt enkelt inte har råd med flera revolutioner. Förstår han inte att atombomben finns.

Och han säger inte att där den brända jordens taktik tillämpats där är en törst så väldig som hade bomben redan fallit. Och de som avlövas in på benen av spillet från skyn de dör fastän bensingeléet och ogräsgiftet och den humanitära gasen är billiga vapen – sådana som västerlandet haft råd med.

Han tiger som han har vett till. Han har aldrig läst ett enda reportage om Hiroshima – och då var den bomb som fälldes där bara en tusendel av den som skulle fällas över Hanoi. Förstår han inte att om de Verkliga Bomberna VVV fälldes så skulle de inte bara drabba honom utan vi som bor – låt oss säga i Skandinavien och som inte har ett dugg att skaffa med vietnamkonflikten – vi

skulle också kunna skadas av utfallet. Det är lätt att skrika på revolution för den som inte kan överblicka konsekvenserna. Och han skriker inte på revolution, han talar inte, viskar inte. Det är tyst omkring honom. Hans ljudlöshet tömmer luften på syre i vårt rum. Vi måste ta det enklare. Klart att han inte kan fatta de globala sammanhangen. Hur skulle han kunna ha den överblick som vi har. Klart att figurer som Ky och Thieu retar honom. Att han inte vill tjänstgöra i Saigonarmen och bli kallad hare i Newsweek. Men det finns väl en tredje ståndpunkt – mellan Ky och FNL. Man kan välja att vara en liten grå man som vill leva bara – varken som hjälte eller förrädare, bara ett gråvänligt litet liv som taxichaufför eller så. Det är ingen skam att vilja ha det som en människa även om man är född i Vietnam. Och den fanatiska vietnamesen svarar oss inte att hans systrar togs ifrån den strategiska byn i de första tonåren och stängdes in i ett annat strategiskt kvarter i Saigon. Och att han inte vill köra kunder åt dem. Vi tar till den slagna generationens ironi och frågar om han tänker utföra ett hjältedåd i gammal stor stil. I så fall ska han inte räkna med oss. Avsky är ett starkt ord. Vi tar inte till det i första taget. Men om det finns något som vi ändå vågar påstå att vi hyser en djup och äkta avsky för så är det hjältebegreppet. Vill han till varje pris väcka uppseende kan han göra som buddisterna. Den sortens offer kan vi godkänna, på ett paradoxalt sätt – deras eld belyser hela tillvarons meningslöshet. Och han säger inte att vi inte har monopol på hela tillvaron.

Dessa unga med sitt svärmeri för döden. Det finns livsåskådningskriser och somliga kan bara sluta på ett sätt. Men man kan vara mer och mindre pretentiös. I Vietnam finns alltid möjligheten att låta bli att ta täckning under ett bombanfall. Man kan gå på en mina som ett av 37 civila offer. Man kan låta det vara en hemlighet med makterna varför man inte orkade leva längre fastän man bara varit med i tjugu år. Känner han inget ansvar för andra ungdomar, hur han med sin romantiska gest kan förleda andra till överspända handlingar som bara tvingar USA att sätta in flera trupper. Varför vill han inte ha fred när världen i övrigt inte högre önskar än fred i Vietnam. Våra nerver tal snart inte mer. Han tar ännu ett steg mot den väldiga byggnaden och klagar inte över att han inte hade råd att gå dit för fjorton år sen när detta fängelse var en skola. Vakten höjer sitt gevär och vi skakar av maktlös vrede över pyjamasbondens dövhet: varför ska han ha en mening med sin död när vi inte kan se någon mening med våra liv! Allt är inte så enkelt som han vill göra det till ... Ett levande tvivel är fruktbarare än denna dödliga tro han berusat sig med ...

Om han bara kunde höra Nancy Sinatra sjunga om stövlarna som är gjorda för

gyttja och sex och profit och tårar – 60-talets innersta sanning som han också kunde bli delaktig av – om han inte vore så högmodig.

Och vietnamesen tar ännu ett barfota steg och väntar inte på Nancys stövlar. Vi kan inte hejda honom längre hur vi än klänger efter honom. Han vänder inte ens blicken åt vårt håll. Hans mått och steg är hans egna. Som om han visste hur det är att sitta i fängelse undervisad av västerländska rådgivare.

Som om han älskade sina bröder i fängelset – som varit en gammal skola i Quang Ngai – går han upp i porten.

HANS HANDLING GJORDE DET MOJLIGT FÖR ETT
GERILLAFÖRBAND ATT BEFRIA ÖVER TUSEN FANGAR.

Källa

<div>Vår omständighetsbeskrivning är en omarbetad version av beskrivningen av talet i Ordet är en makt: svenska tal från Torgny lagman till Carl Bildt och Mona Sahlin: en antologi (1998) sammanställd av Kurt Johannesson, Olle Josephson, Erik Åsard.</div>

Taggar

1960-tal, 1967, FNL-rotationen, Kvinna, Vietnamkriget

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/sara-lidman-den-ohorsamme>